

ЕКОЛОГО-ЦЕНОТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРИРОДНИХ АРЕАЛІВ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ІНТРОДУКЦІЇ У ЛІСОСТЕПОВУ ЗОНУ УКРАЇНИ ВИДІВ РОДУ *ARMENIACA* MILL.

Настека Т.М., Лагутенко О.Т., Афанасьєва І.Ф.

НПУ ім. М.П. Драгоманова, м. Київ

Бурхливий розвиток промисловості створює серйозні проблеми існуванню рослин. Надмірна концентрація шкідливих домішок в атмосфері, підвищені середньорічні температури, зменшення відносної вологості повітря, зниженням рівня ґрунтових вод та родючості ґрунту здійснюють суттєвий вплив на ріст, розвиток, тривалість життя рослин, спричиняють пошкодження листків, а іноді й інших органів, знижуючи декоративні якості та стійкість до шкідників та хвороб [90, 181, 182]. Питання введення нових стійких видів перспективних для народного господарства стає все більш актуальним.

Нами були проведені дослідження природного ареалу роду *Armeniaca* Mill. на питання можливості введення видів роду у лісостепову зону України. В роботі використані системно-аналітичний, хорологічний, еколого-фітоценотичний, інтродукційні методи.

Дослідження показали, що формування родів під родини *Prunoidea* відбулося в третинному періоді кайнозойської ери (35-45 млн.р.н.) на території Східної Азії, яка стала колицкою для всієї помірної флори північної півкулі [1]. Н.В. Ковальов [2], Г.В., Г.Т. Казьмін [3] вважають, що *Armeniaca* Mill. утворився від *Prunus salicina* Linda, яка біологічно та морфологічно близька з абрикосом і утворює гібриди. Н.В. Ковальов [2] говорить про походження абрикоса від сливи або від спільного з нею більш древнього роду *Louseania* Carr. На його думку прабатьками абрикосів, можливо, були східно-азійські види сливи – китайська, абрикосова чи Симона. Прабатьківщиною *Armeniaca* Mill. був сучасний Сибір [4] лише після зміни клімату він разом з іншими видами (актинідією, лимонником, виноградом та маньчжурським горіхом) відступив на південний схід, де, під впливом різноманітних мікрокліматичних умов гір Китаю, відбулась диференціація його на види.

Природний ареал *Armeniaca* Mill. зосередився, переважно, у Східній, Центральній, Середній, та Малій Азії – між 30° та 53° північної широти та 30° і 135° східної довготи. Дикий абрикос зростає у Східному Сибіру, на Далекому Сході, у Північній та Східній Монголії, Манчжурії, Кореї, в Китаї (від східного Тибету до Пекінських гір), в горах Західного та Східного Тянь-Шаню, в Афганістані, Ірані, на Кавказі та в Гімалаях [5, 6].

Клімат вказаної території помірний із зростанням континентальності із сходу на захід. Вихолодження поверхні Центральної Азії проходить протягом всієї зими. Погода ясна. Сніговий покрив незначний.

Середні температури січня – 35-20°C. Влітку відмічається прогрівання території в межах 20-25°C. Зволоження має виражений широтний розподіл. Максимальна кількість опадів випадає весною.

Лісів абрикоси не утворюють, ростуть негустими гаями, групами та поодинокими деревами [6].

Дерева обирають, переважно, південні, добре освітлені гірські схили, а саме: кам'янисті зсуви та схили сопок, скелясті схили гір та ущелин. Населяють гори в поясі від 300м до 2500м над рівнем моря. Так, на схилах Тянь-Шаню абрикоси знаходяться на висоті 500-1200м, у Гімалаях (Балістан) – на рівні 4000м, а на Кавказі на висоті 1200-1800м.

Найкраще дерева зростають на глибоких долинних легких добре дренованих, дрібно кам'янистих ґрунтах.

Найбільш східне та найпівнічніше поширення мають абрикоси *A. mandshurica* та *A. sibirica*. Їх ареали в Північно-Східній Азії співпадають майже повністю і охоплюють підзону мішаних лісів, в якій панує мусонний клімат помірних широт. Ґрунти переважно бурі та сірі лісові, в різній мірі опідзолені.

Найпоширенішим типом рослинності є мішані та широколистяні ліси, на півночі – тайгового типу, на півдні – переходять в лісостеп та полинові і злакові степи. Гірські райони на півночі зайняті тайгою з модрини даурської, сибірської ялини, берези та горобини з багатим чагарниковим підліском. *A. mandshurica* не утворює густих заростей, а зростає невеликими групами, переважно з чагарниками.

A. sibirica обирає підзолисті, подекуди дерново-підзолисті ґрунти з високим вмістом гумусу [7].

Зростає невеличкими гайками разом з яблунею сибірською в оточенні рододендронів [6]. В західній частині ареалу *A. sibirica* зустрічається в соснових лісах на степових кам'янистих схилах. Ізольовані невеликі абрикосові гаї зустрічаються на горі Харати, на схилах Джидинського хребта та в долині р. Сильви [8, 9].

В силу господарської діяльності людини, чисельність виду постійно скорочується. *A. sibirica* занесений до Червоної книги (категорія 2) [10].

Природний ареал *A. vulgaris* складається з двох осередків – східного та західного [2, 5].

Східний осередок ареалу *A. vulgaris* розміщується від Пекінських гір на південь до хребта Ціньлін та Східного Тибету. Його ще називають китайський, тому як зосередився він в Китаї. Осередок древній і є первинним ареалом семи видів роду *Armeniaca* Mill.: *A. vulgaris*, *A. sibirica*, *A. mandshurica*, *A. davidiana*, *A. ansu*, *A. holosericea*, *A. tume*. Крім дикорослих абрикосів в осередку зконцентрована маса культивованих сортів, природних та штучних гібридів.

Західний осередок природного ареалу *A. vulgaris* є вторинним і утворився внаслідок розселення культивованих сортів з подальшим їх здичавінням. Осередок включає передгір'я та гори Середньої Азії, Іранського та Вірменського нагір'я, Кавказу. Середньоазійський осередок займає схили Західного та Східного Тянь-Шаню [5]. Реліктові островці природного поширення абрикоса звичайного спостерігається в Гімалаях (Балтістан) та на Кавказі (Центральний Дагестан по схилах Хунзахского плоскогір'я).

Територія Середньої Азії (Тянь-Шань, Заїлійський Алатау) та Передньої Азії (Іранське нагір'я, Закавказзя), які довгий час вважались другим центром походження абрикоса, по суті є лише вторинними, утвореними внаслідок просування абрикоса на захід [2, 5, 6]. П.М. Жуковський [6] зауважує, що *A. vulgaris* на Кавказі поступово вимирає, сучасний природний ареал, порівняно з минулим, зменшується.

Сумісне зростання *A. vulgaris* з аличею в межах середньоазійського осередку (відроги Кавказу, Іранське та Вірменське нагір'я, Північний Таджикистан, Узбекистан) дало початок природному гібриду *A. dasycarpa* та *A. leiocarpa*. *A. Kostiniane* зосереджений в зоні вирощування культури абрикоса (займає територію долини річки Бартанг) Гірсько-Бадахшанської області. Передбачається, що у дикому стані абрикос Костіної існує в Тибеті та Гімалаях.

Ґрунти – темні, рихлі, глинисті сланці, світло-каштанові, бурі, сіро-коричневі, гірські підзолисті.

Рослинність має ксероморфний характер. Лісів мало, поширені лише на північних схилах, багато колючих кущів, напівкущів та трав. Переважають світлі ліси з дуба, клена, ясена з домішками фісташки, деревовидного ялівцю, мирту.

A. vulgaris, подібно до решти видів, не утворює густих насаджень, частіше зростає поодинокими деревами на південних сонячних кам'янистих схилах. Дикий *A. vulgaris* зустрічається рідко і не набуває великого господарського значення, так як зростає у важкодоступних місцях і має, переважно, тверді гіркуваті плоди. Значно частіше зустрічається здичавілий абрикос який зберігся на місцях залишених селищ, закинутих садів чи виріс із випадково кинутого насіння.

Найпівденніший з представників роду – *A. tute* займає субтропічну територію середнього Китаю. Ареал зосередився в області субтропічного клімату. Зима відносно м'яка та тепла. Теплих місяців 7. Середня температура серпня +25, +27°C. Середня температура січня коливається від 0 до + 6°C у північній частині ареалу до +7, +18°C у його південній частині. Літо тривале та жарке. Середня температура серпня +27°C. Оподи випадають переважно влітку, часто носять зливовий характер, 2000-3000мм на рік.

Ґрунти формуються в умовах промивного режиму з надмірним зволоженням. У північній частині ареалу розвинені підзолисті та частково дерново-болотні ґрунти, у південніших частинах – лісові буроземи, у субтропічній – жовтоземи, червоноземи та справжні латерити. Це зона листопадних широколистяних лісів.

Проведений аналіз клімату природних ареалів *Armeniaca* Mill. та Лісостепу України виявив незначні розбіжності в температурному режимі зимово-весняного періоду які, в окремі роки, можуть негативно вплинути на плодоношення абрикосів. Літньо-осінній сезон немає вагомих температурних відмінностей які б перешкождали акліматизації видів в зоні Лісостепу.

Таким чином на основі аналізу клімату встановлено, що переважна більшість видів роду *Armeniaca* Mill. є цілком перспективними або

перспективними для культури в Лісостепу України. і можуть бути використані як: декоративні та медоносні – всі види роду *Armeniaca* Mill.; плодові - *A. vulgaris*, *A. ansu*, *A. leiocarpa*, *A. sogdiana*, *A. dasycarpa*; джерела вітамінів – *A. vulgaris*, *A. mandshurica*, *A. dasycarpa*; в захисних насадженнях та на реградованих землях - *A. vulgaris*, *A. sibirica*, *A. mandshurica*, *A. davidiana*, *A. ansu*, *A. holosericea*.

Інтродукційна ємкість Лісостепу України для роду *Armeniaca* Mill. становить 0,91[11]. Із 12 видів роду лише субтропічний вид *A. mume* є неперспективним в силу значних відмінностей між температурами зимового періоду.

Використана література

Криштофович А.Н. Палеоботаника / А.Н. Криштофович. – Л.: Гостехиздат, 1974. – 650 с.

Ковалев М.В. Абрикос / М.В. Ковалев.- М.: Сельскохоз. літер. журналів і плакатів, 1963. - 288 с.

Казьмин Г.Т. Абрикос на Дальнем Востоке / Г.Т. Казьмин.- Хабаровск: Кн. из-во, 1973. - 262 с.

Авдеев В.И. Об очагах происхождения культурного абрикоса / В.И. Авдеев Сб. науч. тр. по прикладной ботанике, генетике и селекции. ВИР, 1992. - Т. 146.- с. 33-35.

Костина К.Ф. Происхождение и эволюция культуры абрикоса: тр. ГНБС / Клавдия Федоровна Костина.- Ялта, 1946.- Т.24, Вып.1.- С.25-39.

Жуковский П.М. Культурные растения и их сородичи / П.М. Жуковский. - Л.: Колос, 1971. - 752 с.

Алисов Б.П. Климатические области и районы СССР/ Алисов Борис Павлович. - М.: Географгиз, 1947. - 212 с.

Мальшев, Л.И. Флористические спектры Советского Союза / Л.И. Мальшев // История флоры и растительности Евразии. – Л.: Наука, 1972. – С. 17-40.

Пешкова, Г.А. Степная флора Байкальской Сибири / Г.А. Пешкова.– М.: Наука, 1972. – 207 с.

Красная книга Алтайского края: [растения] / редкол.: Д. А. Герман и др. - Т.1: Редкие и находящиеся под угрозой исчезновения виды растений / О. В. Александрова и др. - Барнаул: Алтай, 2006. - 262 с.

Кохно Н.А., Курдюк А.М. Теоретические основы и опыт интродукции древесных растений в Украине. – К.: Наук. думка, 1994. – 186 с.